

Зоряна Свирид

Львівський національний університет імені Івана Франка

ВИТОКИ, СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

© Свирид З., 2012

Розглянуто витoki політичного консультування. Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння сутності політичного консалтингу. Розкрито особливості співвідношення понять політичного консультування, менеджменту, маркетингу, іміджмейкінгу та зв'язків з громадськістю. Визначено перспективи дослідження політичного консультування в Україні порівняно із зарубіжним досвідом.

Ключові слова: політичний консалтинг, радник, менеджмент, маркетинг, іміджмейкінг, зв'язки з громадськістю.

Zoryana Svyryd

ORIGINS, ESSENCE AND MAIN APPROACHES TO DEFINITION OF POLITICAL CONSULTING AT THE MODERN STAGE

The article highlights the origins of the political consulting and analyses theoretical approaches to understanding of the essence of the political consulting. The peculiarities of correlation between such notions as political consulting, management, marketing, image making, and public relations were examined, and the perspectives of research of the political consulting in Ukraine versus foreign experience were determined.

Key words: political consulting, consultant, management, marketing, image making, public relations.

Політичне консультування є невід'ємною складовою політичного процесу у багатьох країнах. Поява конкурентних виборів та стрімкий розвиток електоральної комунікації – це головні причини, що передували становленню політичного консалтингу у світовому масштабі. Важливість дослідження політичного консультування пояснюється тим, що в теоретико-методологічному плані щодо визначення цього поняття не існує єдиного підходу. Тому, зважаючи на різноманітні трактування з боку зарубіжних і вітчизняних дослідників, предмет та зміст політичного консалтингу залишається не визначеним.

Варто відзначити, що у західному політологічному середовищі в останні роки спостерігається значний ріст кількості публікацій, присвячених цій проблемі. Серед них особливу увагу дослідженню діяльності політичних консультантів відводять американські дослідники Келлі С. (Kelley S.), Д. Німо (Nimmo D.), Л. Сабато (Sabato L.), Ф. Лунц (Luntz F.), С. Медвік (Medvic St.) Дж. Неаполітан (Napolitan J.), Д. Даліо (Dulio D.), Д. Маглебі (Magleby D.), Т. Паттерсон (Patterson T.), Дж. Торбер (Thurber J.), О. Шогнеці (O'Shaughnessy N.), П. Манчіні (Mancini P.) Д. Морріс (Moriss D.).

Одночасно вагомі теоретичні та практичні розробки у цій галузі здійснюють російські учені В.С. Гончаров, О.А. Матвейчев, Д.В. Ольшанський, А.П. Ситніков, Е.Г. Морозова, Г.В. Пушкарьова, С.Н. Пшизова, Ф.І. Шарков, А.М. Пронін, О.П. Берьозкіна, Г.І. Марченко, К.В. Єгорова-Гатман, І.Є. Мінтусов.

Серед українських дослідників важко визначити коло науковців, які безпосередньо займаються дослідженням політичного консалтингу, проте можна назвати тих, які розглядають

певні аспекти політичного консультування у рамках політичної аналітики: В.С. Богданова, С.О. Телешун, А.С. Баронін, а також В.А. Ребало, О.Л. Валевський та Ю.Г. Кальниш.

Мета роботи – простежити витоки політичного консалтингу, а також проаналізувати теоретичні підходи до визначення поняття політичного консультування, запропоновані зарубіжними і вітчизняними дослідниками. Завдяки цьому ми зможемо узагальнити позиції стосовно його розуміння і сформулювати власну точку зору щодо подальшого дослідження теоретико-методологічних аспектів політичного консультування у ХХ ст. на Заході та на пострадянському просторі.

Витоки політичного консультування є предметом дискусії сучасних дослідників. Головне питання постає у тому, чи варто порівнювати політичних консультантів з радниками, для того, щоб визначити їх статус. З цього приводу думки розділилися. Американський дослідник Девід Перлматтер вважає, що політичний консалтинг не можна вважати новим явищем, оскільки “двори Рамзеса II, Юлія Цезаря, Карла Великого і Єлизавети I були наповнені радниками, які підказували, як потрібно завоювати та закріпити становище в суспільстві” [14, с. 8]. Цю точку зору поділяє Олег Матвейчев, який вважає, що історія політичного консалтингу виходить із глибини віків: вже у первісних племенах схожі із сучасним консультуванням функції виконували шамани і старійшини, а у Стародавньому Світі політичними радниками нерідко ставали жерці і астрологи, філософи і ритори [6]. На противагу цьому підходу Г. Почепцов вважає, що професія політичного консультанта виникла значно пізніше “в результаті індустріальної революції, коли монополісти відчули недостатність методів управління тільки виробничою сферою” [16, с. 215]. Для того, щоб зміцнити своє становище, вони почали звертатися до фахівців, які спиралися на нові методи управління, що давало змогу розширити свій вплив на інші сфери життя суспільства.

На нашу думку, витоки політичного консультування потрібно розглядати в єдності зазначених підходів, тому що радники до певного часу виконували функції, які лягли в основу традиційного тлумачення самого поняття консультування. Проте новий підхід до визначення політичного консалтингу передбачає істотні відмінності між сучасними радниками і політичними консультантами. Російський дослідник Вадим Гончаров, автор монографії “Сучасне політичне консультування”, визначає основні параметри цього розмежування [2, с. 121]:

- по-перше, радники, як правило, працювали все життя або протягом довгого часу на одного клієнта;
- по-друге, відносини радника з особою, яка приймала рішення (правителем), здебільшого не мали комерційного характеру, а фінансові нагороди були тільки одним із стимулів радника поряд із кар’єрними починаннями. При цьому розмір фінансової винагороди, як правило, наперед не визначався.

Одним з найвдаліших прототипів для сучасних політичних консультантів можуть слугувати давньогрецькі софісти, які створювали школи систематизованого навчання мистецтва переконання, внушення і соціальної комунікації. За словами французького історика Барбара Кассен, “...софісти – це впливові люди, які вмюють переконати суддів, збори, бути успішними в посольстві, дати закони новому місту, обернути будь-яку справу в демократичні форми, одним словом, вони володіють своїм ремеслом” [2, с. 122]. На думку російського історика Юрія Чернишова, один із перших прикладів діяльності політичного консультанта можна побачити серед представників стоїцизму в епоху еллінізму [16, с. 217].

Перші спроби осмислення політичного консультування знаходимо у поглядах Н. Макіавеллі. Його книга “Державець” (1513 р.) може бути визнана однією з найяскравіших робіт з політичного консультування, тому що висвітлює проблеми, з якими стикалися політики того часу, а також відповідні методи їх вирішення. Прикладами концептуальних основ політичного консультування можна назвати роботи німецьких філософів і соціологів Нового часу, таких як Ф. Ніцше і М. Хайдеггер, Т. Гобс, Е. Дюркгейм, І. Кант, в працях яких окреслені методологічні підходи до стратегічного і тактичного планування політичної діяльності [12, с. 20].

Отже, можна зробити висновок про те, що вже з глибокої давнини зустрічалися діячі, філософи, ритори, радники, які допомагали політикам ухвалювати обдумані рішення, намагалися

будувати прогнози, складала промови, сприяли формуванню “іміджу”. Тому в “широкому” сенсі слова політичне консультування прирівнювалося до мистецтва у сфері надання порад з приводу управління і всі епохи було неодмінним атрибутом політичного життя.

Проте тільки з розвитком демократичних інститутів, в умовах індустріальної цивілізації, коли послуги консультантів стають товаром на більш чи менш відкритому та конкурентному політичному ринку, політичний консалтинг можна розглядати як певне професійне заняття, яке розповсюджується у США та країнах Європи. Незалежні політичні консультанти на противагу радникам, на основі власного досвіду та знання нових технологій починають співпрацювати із багатьма клієнтами, що свідчить про розвиток професійної політичної діяльності.

У теоретико-методологічному плані щодо визначення політичного консалтингу не існує єдиного підходу. Тому завдання, яке стоїть сьогодні перед нами – це до певної міри окреслити межі політичного консалтингу, особливо поряд з такими поняттями, як маркетинг, менеджмент, іміджмейкінг та зв'язки з громадськістю.

Визначення сутності політичного консалтингу на сучасному етапі вирізняється деякими особливостями. Адже консультування ретельно розглядається у психологічній літературі. Одним із теоретиків у галузі психологічного консультування є Р. Нельсон-Джоунс, який дає таке його визначення: “Консультування можна розглядати як особливий вид відносин допомоги, як деякий репертуар можливих впливів, як психологічний процес” [9].

З точки зору економіки та управління, консультування є специфічною сферою застосування економічних та управлінських знань і дає змогу зарахувати такого роду консалтинг до економічних та бізнес-дисциплін. У цьому контексті А. П. Посадський визначає консалтинг як процес, в межах якого клієнт отримує професійну допомогу у вигляді поради [11].

Щоб охарактеризувати поняття “політичний консалтинг”, розглянемо різні точки зору, які висловлені західними і вітчизняними дослідниками.

Перші спроби теоретичного осмислення політичного консультування були здійснені американськими дослідниками у другій половині ХХ ст. Л. Сабадо у праці “Поява політичних консультантів: нові способи боротьби на виборах” першим почав вивчати це складне явище, використовуючи у своєму дослідженні теоретичні напрацювання у сфері політичної комунікації та провів багато глибоких інтерв'ю з відомими представниками політичного консалтингу у США. Результатом наукових пошуків ученого стало чітке визначення політичного консультування як не просто інституту, що поєднує експертів у галузі політичної комунікації, а й ефективного менеджменту політичних кампаній [19, с. 24]. Політичний консультант – це професіонал виборчої кампанії, який працює на кандидатів різних політичних орієнтацій і проводить сотні виборчих кампаній [21, с. 156].

Поглибив та методологічно наповнив сутність політичного консультування ще один відомий американський дослідник Д. Німмо. Він зазначає, що за спиною публічних політиків завжди стоять люди, які забезпечують підготовку і проведення кампаній завдяки своїм організаційним здібностям, консультаціям, таланту, інтелекту, знанню нових політичних технологій [4]. Тому політичний консалтинг – це професійна діяльність з приводу організаційного забезпечення політичної кампанії.

Деталізованіше визначення політичного консультування пропонує С. Медвік, який визначає консалтинг як вид діяльності, ініційований політичною кампанією, що передбачає надання послуг та порад на основі експертизи у заданій сфері спеціалізації професіонала і аналіз політичного поля, особливо інформаційно-комунікативного середовища [20, с. 25].

Із визначень, запропонованих американськими дослідниками, знаходимо підтвердження того, що політичний консалтинг – це професійна діяльність, пов'язана з проведенням політичної і насамперед виборчої кампанії. Політичний консультант, своєю чергою, має володіти певними особистісними якостями та здібностями, що визначають його компетентність у сфері політичного консалтингу.

Розвиток політичного консалтингу у країнах Центрально-Східної Європи розпочався дещо пізніше і відбувається повільніше порівняно із західним досвідом і припадає на 90-ті роки ХХ ст.

Тому ми згрупували трактування політичного консультування, запропоновані вітчизняними дослідниками, виділивши такі підходи до визначення цього поняття:

1. Політичний консалтинг як мистецтво. Такої точки зору дотримується О.А. Матвейчев, який дає деяку опоетизовану характеристику фахівців у галузі політичного консалтингу. На його думку, політичний консультант – це митець-технолог, який виконує функцію посередництва між народом і політиком [6, с. 7]. Тому фахівці у сфері політичного консультування мають володіти певними особистісними якостями та креативними методиками, які свідчать про їхню компетентність та постійне прагнення до вдосконалення своєї діяльності.

2. Політичний консалтинг як професійна діяльність у політичних кампаніях. Ключовим аспектом цього підходу є участь фахівців у виборчій кампанії. О.Г. Морозова характеризує політичне консультування як “професійну діяльність з приводу інтелектуального та організаційного забезпечення політичних кампаній за допомогою створення і реалізації високоефективних технологій, здатних компенсувати слабкість традиційних партійно-політичних методів реалізації лідерства, мобілізації підтримки, здійснення інформаційно-пропагандистської, доктринальної, символічної функції кампаній” [8]. На думку М.С. Юханова: “...політичне консультування передбачає інтелектуальний супровід політичних кампаній, які являють собою реалізовану на визначеному відрізьку часу сплановану публічну подію щодо легітимізації або делегітимізації влади політичного актора за допомогою застосування комунікативних технологій” [19]. Інтегруючи вищезазначені підходи, Р.Ф. Латипов і В.Ю. Романов визначають політичний консалтинг “...як сферу професійної діяльності з інтелектуального забезпечення політологічного, інформаційного, соціологічного, психологічного, іміджевого, юридичного, організаційного і фінансового аспекту підготовки і проведення виборчої кампанії” [5].

3. Політичне консультування як процес надання професійної допомоги суб’єктам політики у досягненні поставлених цілей та завдань. Російська дослідниця К.В. Єгорова-Гантман розглядає політичний консалтинг “як процес, за якого професіонали допомагають політикові чи політичній партії знайти найефективніший маневр чи виробити стратегію поведінки, яка приводить до успіху у політичній чи суспільній діяльності” [3]. Г.В. Пушкарьова під політичним консультуванням розуміє “процес надання професійної допомоги політикам-практикам у виконанні ними наперед визначених політичних завдань”. Подібної думки дотримується А.І. Соловійов, який вважає, що сучасне політичне консультування – це “різновид професійної допомоги керівникам і персоналу політичних організацій (клієнту) у виконанні їх спеціалізованих завдань на основі зменшення ризиків їх ділової діяльності” [13, с. 2]. Ф.І. Шарков окреслює політичний консалтинг як професійну діяльність спеціалістів, які забезпечують індивідів і групи людей інтелектуальною підтримкою в досягненні поставлених ними політичних цілей [17]. Українські науковці С. Телешун і А. Баронін характеризують політичне консультування “як процес надання спеціалістом або групою спеціалістів у галузі політики порад суб’єкту, що приймає політичні рішення з питань його професійної діяльності [15].

4. Політичний консалтинг як консультування професійних клієнтів з широкого кола питань соціально-політичного характеру. Приклад широкого визначення політичного консалтингу наводить А.М. Пронін. На його думку, політичний консалтинг – це професійне консультування з питань політики і влади, економіки, права, ЗМІ, етноконфесійних проблем [13].

5. Політичний консалтинг як сфера оплачуваних послуг. Тенденція до такого означення характерна для США, де політичний консалтинг є специфічним різновидом бізнесу, ринок якого на початку XXI ст. оцінювався у 6 млрд. доларів. З цього приводу В.Е. Гончаров розглядає політичний консалтинг як сферу оплачуваних послуг спеціалістів у галузі конкурентної політики, зокрема виборчих кампаній [2, с. 7]. О.П. Берьозкіна зазначає, що політичний консультант – це радник в статусі рівноправного партнера політика на усіх етапах проведення передвиборчої кампанії [3, с. 3]. Партнерський статус політичного консультанта відображає його особисту зацікавленість у досягненні кінцевої цілі – перемоги на виборах.

6. Політичний консалтинг як науковий напрям у дослідженні професійної політичної діяльності. На думку С.А. Маркова, політичний консалтинг з моменту своєї появи виділився в

особливу сферу професійної діяльності [7]. З цього приводу російські дослідники О. Ситніков, І. Огарь, Н. Бахвалова трактують політичне консультування "...як науковий напрям, що вивчає діяльність, забезпечує потреби суспільства, виділених груп й індивідуумів у досягненні цілей, спрямованих на зміну існуючої соціально-політичної ситуації" [12, с. 17–20].

Одним із підходів до визначення сутності консалтингу є його розуміння як менеджменту, що означає передусім управління в сфері економіки та підприємництва. У понятті "менеджмент" об'єктом управління виступають ділові процеси, які водночас зумовлюють специфіку консультування.

У методологічному плані виникає плутанина в диференціації визначень політичного консультування та маркетингу, які доволі часто використовуються як синоніми. Як відомо, маркетинг орієнтований на управління вибором громадян та схильний до маніпуляції громадською думкою, функціонує в конкурентних умовах і пропонує систему комунікацій із зворотним зв'язком [18, с. 44]. Однак політичний маркетинг, на відміну від політичного консультування, орієнтується на взаємовідносини "виборець – кандидат", тоді як ядром політичного консалтингу, на нашу думку, є взаємовідносини "клієнт – консультант", їх оптимальна взаємодія. Тому можемо констатувати, що галузево ці поняття тісно пов'язані, але принципова відмінність між ними полягає у тому, що політичний маркетинг є одним із поширених, але не єдиних видів діяльності політичного консультування, в якому домінує рекламний компонент.

Якщо визначати роль політичного консалтингу у системі зв'язків із громадськістю або "паблік рілейшнз", то варто зазначити, що політичний консалтинг – це новий специфічний феномен розвитку сучасного суспільства, орієнтованого на високорозвинені інформаційні технології, створює принципово нові можливості інформаційного контролю і підвищує ефективність інформаційного впливу [10, с. 88]. На нашу думку, ПР як і політичний маркетинг є технологічним аспектом, що характеризує політичний консалтинг.

Ключовою складовою політичного консультування є "іміджмейкінг", що дослівно перекладається, як "створення іміджу". Іміджеві характеристики клієнта є невід'ємним елементом у політичному консультуванні. Проте відмінність політичного консультанта і іміджмейкера полягає насамперед у вузькості спеціалізації останнього, адже функції політичного консультанта не вичерпуються тільки побудовою політичного іміджу.

Складність визначення сутності політичного консультування полягає у неоднозначності терміна "консалтинг", що розглядається у рамках співвідношення психологічного, управлінського та економічного аспектів.

До того ж, синтезуючи увесь спектр підходів до політичного консультування, доходимо висновку, що у широкому значенні політичний консалтинг – це професійна діяльність з приводу надання різноманітних послуг суб'єктам політики. У вузькому значенні політичне консультування – це процес взаємодії політичного консультанта та клієнта, націлений на конкретний результат (прийняття того чи іншого політичного рішення, побудова політичного іміджу, визначення стратегії і тактики виборчої кампанії) за визначеного періоду їх співпраці.

На сучасному етапі професіоналізації політики зацікавленість у науковому дослідженні політичного консультування зростає у світовому масштабі. У США та країнах Західної Європи політичний консалтинг знаходиться на етапі інституалізації; підтвердженням цього є створення Міжнародної асоціації політичних консультантів та Європейської Асоціації політичних консультантів. Серед найвідоміших центрів професійної освіти політичних консультантів необхідно відмітити Школу політичного менеджменту Університету Джорджа Вашингтона (The Graduate School of Political Management, The George Washington University) і Програму вивчення політичних кампаній Університету штату Флорида (Political Campaigning, University of Florida) [2, с. 124].

Якщо порівнювати розвиток політичного консалтингу з зарубіжними досвідом, то в українській практиці можна відзначити поступовий розвиток політичного консультування, який ще не настільки характерний для загальнонаціонального рівня, а швидше для окремих регіонів, де політичні консультанти об'єднуються і утворюють власні консультаційні центри, в такий спосіб розвиваючи власні уміння та досвід.

Підвищення значення політичного консультування як засобу професіоналізації політики в Україні у майбутньому сприятиме становленню конкурентних ринків політичних консалтингових послуг, що спонукатимуть суб'єктів політики до постійного вдосконалення. Також визначення компетенції політичних консультантів на професійному рівні дасть змогу створити дослідницькі інститути, які розглядатимуть наукову та методологічну бази стратегії проведення виборчої кампанії та державної політики загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берёзкина О.П. *Политический консалтинг: учеб. для студ. высш. учеб. заведений* / О.П. Берёзкина – М.: Издательский центр “Академия”, 2008. – 336 с.
2. Гончаров В.Э. *Современное политическое консультирование: монография* / В.Э. Гончаров. – СПб.: ИВЭСЭП Знание, 2007. – 220 с.
3. Егорова-Гантман Е.В. *Как делать имидж политика* / Е.В. Егорова-Гантман, И.Е. Минтусов. – М.: Никколо-М, 1995. – 50 с.
4. Кузнецов А.К. *Консалтинг: зарубежный опыт и Россия [Электронный ресурс]* / А.К. Кузнецов. – Режим доступа: <http://www.ifpc.ru/index.php?cat=214>.
5. Латыпов Р.Ф. *Политконсалтинговое обеспечение избирательной кампании в Российской Федерации* / Р.Ф. Латыпов, В.Ю. Романов. – Уфа: “Гилем”, 2006. – 152 с.
6. Матвейчев О.А. *Уши машут ослом. Сумма политтехнологий* / О.А. Матвейчев. – М.: Эксмо, 2008. – 512 с.
7. Марков С.А. *Политические профессии* / С.А. Марков // *Полития*. – № 2. – 1999. – С. 8–19.
8. Морозова Е.Г. *От кустарничества к профессионализму: из опыта зарубежного политического консультирования* / Е.Г. Морозова // *Полития*. – №2. – 1999. – С. 20–39.
9. Нельсон-Джоунс Р. *Теория и практика консультирования* / Р. Нельсон-Джоунс. – СПб.: Издательство “Питер”, 2000. – 464 с.
10. Ольшанский Д.В. *Политический консалтинг* / Д.В. Ольшанский, В.Ф. Пеньков. – СПб.: Питер, 2005. – 448 с.
11. Посадский А.П. *Основы консалтинга: пособие для преподавателей экономических и бизнес-дисциплин* / А.П. Посадский. – М.: ГУ ВШЭ, 1999. – 240 с.
12. Ситников А.П. *Политический консалтинг: учеб. пособ.* / А.П. Ситников, И.В. Огарь, Н.С. Бахвалова. – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2004. – 624 с.
13. Соловьёв В.Ю. *Введение в основы политического консалтинга: учеб. пособ.* / В.Ю. Соловьёв, А.М. Пронин. – Пенза: Изд-во Пенз. гос. ун-та, 2003. – 84 с.
14. *Справочник по политическому консультированию* / [пер. с англ.] – [под ред. проф. Дэвида Д. Перлматтера] – М.: Консалтинговая группа “ИМИДЖ-Контакт” ИНФРА-М, 2002. – 330 с.
15. Телешун С.О. *Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації* / С.О. Телешун, А.С. Баронін. – К.: Паливода А. В., 2001. – 112 с.
16. Чернышов Ю.Г. *Блоссий из кум, политический консультант* / Ю.Г. Чернышов // *Полития*. – №2. – 1999. – С. 214–223.
17. Шарков Ф.И. *Политический консалтинг: учеб. пособ.* / Ф.И. Шарков. – М.: Издательско-торговая корпорация “Дашков и К”, 2005. – 460 с.
18. Юханов Н.С. *Маркетинг и консалтинг: к проблеме идентификации политического консультирования* / Н.С. Юханов // *Вестник Российского университета дружбы народов. Политология*. – № 7 – 2006. – С. 41–47.
19. Юханов Н.С. *PR-технологии и политическое консультирование в российской политике: учеб. пособ.* / Н.С. Юханов. – М.: РУДН, 2008. – 175 с.
20. Medvic S. *The Effectiveness of the Political Consultant as a Campaign Resource* / S. Medvic // *PS: Political Science and Politics*. – Vol. 31. – 1998. – № 2. – pp. 150–154.
21. Sabato L. *The rise of political consultants: New Ways of Winning Elections* / L. Sabato – New York: Basic Books, 1981. – Pp. 165–166.